

Віра СТОЯН
Христина ХУДА

ВПЛИВ ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ НА РОЗВИТОК ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

Проаналізовано стан і динаміку видатків державного бюджету на освіту та їх вплив на розвиток освітньої сфери. Визначено перспективні напрямки вдосконалення процесу фінансування системи освіти в Україні на основі використання зарубіжного досвіду.

З розвитком економіки, особливо в умовах всесвітньої глобалізації, посилюється значення освіти. В усьому світі освіта розглядається як головний фактор соціально-економічного прогресу, оскільки найважливішою цінністю та основним капіталом сучасності є людина, її капітал. Все більше усвідомлюється імператив виживання цивілізації та глобальної відповідальності кожної людини за майбутнє; визначається об'єктивна необхідність розвитку у людей багатогранності та гнучкості мислення й сприйняття світу. Освіта є одним із визначальних чинників соціальної стабільності в суспільстві, ознакою економічної та національної безпеки держави. Саме тому її розвиток та удосконалення є важливою передумовою подолання негативних кризових ситуацій в економіці і суспільстві, що мають нині місце.

Конференція Нобелівських лауреатів “На порозі XXI століття: небезпека і перспективи”, що відбулася у 1988 р. в Парижі, у підсумковому документі зафіксувала: “Освіта повинна мати абсолютний пріоритет у бюджетах усіх країн і сприяти розвитку всіх видів діяльності” [1, 13]. Інвестиції в освіту рано чи пізно виправдовують себе. Це підтверджує досвід Японії, уряд якої ви-

рішив інвестувати більшу частину ресурсів в охорону здоров'я та освіту. Обґрунтування було таким: нинішнє покоління не знає шляхів вирішення наявних проблем, але освічене і здорове наступне покоління зможе вирішити їх і вивести країну на шлях прискореного розвитку [2].

Україна на законодавчому рівні визнає освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, інтелектуального, духовного і культурного розвитку суспільства і держави. “Розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства” – зазначається у Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”), яка визначила стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки.

Воднораз кризовий стан економіки, дефіцит державних ресурсів зумовили функціонування освіти в Україні за принципом обмеженості бюджетного фінансування. Освітні навчальні заклади мають потужні психолого-педагогічні технології, методи та

прийоми роботи з талановитою учнівською молоддю з формування всебічно розвинутої особистості, але, зазвичай, не мають достатньо коштів для досягнення навчально-виховної мети. Обмеженість державного фінансування негативно впливає на забезпечення потреби в сталому функціонуванні та розвитку. Тому проблема пошуку джерел фінансування для освітніх навчальних закладів стає все актуальнішою.

Зважаючи на те, що якість освіти безпосередньо впливає на соціально-економічну ситуацію в країні, дослідження проблем фінансування освітньої сфери потребують особливої уваги. Питання розвитку та фінансування системи освіти досліджували в своїх працях такі науковці, як: В. Андрущенко, В. Буковинський, І. Вакарчук, В. Кремень, В. Лівшиць, С. Ніколаєнко та ін. Разом з тим, необхідність реформування освіти для задоволення потреб суспільства вимагають перегляду й детального вивчення питань фінансування закладів освіти.

Мета статті – дати теоретичне обґрунтування механізму фінансування освітньої галузі; проаналізувати стан і динаміку видатків державного бюджету та їх вплив на розвиток освітньої сфери; визначити перспективні напрямки вдосконалення процесу фінансування системи освіти на основі використання зарубіжного досвіду.

Через недостатність фінансування освіта не має необхідного рівня розвитку, і держава визнала цей факт. У тексті національної програми “Освіта” містяться положення, що наявна в Україні система освіти перебуває в стані, що не задовольняє вимог, які постають перед нею в умовах розбудови української державності. Це виявляється у невідповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам і світовим досягненням людства; у знеціненні соціального престижу освіченості та інтелектуальної діяльності; спотворенні цілей та

функцій освіти; бюрократизації усіх ланок освітньої системи.

Після проголошення в Україні незалежності сфера освітніх послуг, що не зазнала кардинальних змін, дедалі більшою мірою не відповідає соціально-економічному розвитку. За умов глобалізації й інформаційної революції, коли в економіці поступово формуються конкурентні відносини, освіта не виконує своєї суспільної функції. Порівнюючи основні тенденції в освітній сфері, можна спостерігати ситуацію, відображену в табл. 1.

Міжнародні порівняння й рейтинги показують, що рівень освітніх послуг є недостатнім; не повністю реалізуються програми розвитку освіти, ускладнюються й сповільнюються процеси її реформування. Це підкріплюється низькими результатами України серед інших країн світу у міжнародних рейтингах.

У рейтингу індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території, за 2011 р. Україна посіла 76 місце серед 187 країн, що за класифікацією ООН дозволило їй увійти до групи країн із високим рівнем людського розвитку (48–94 місця). Значення ІРЛП в Україні за 2011 р. становило 0,729. Найвищий рівень ІРЛП мають Норвегія й Австралія, слідом за якими йдуть Голландія, США, Нова Зеландія. Найнижчий рівень розвитку людського потенціалу у Демократичній Республіці Конго (187-е місце). Порівняно з рейтингом 2010 р. наша країна втратила сім позицій – тоді Україна була 69-ю [3].

Висновки про низьку ефективність освітньої політики України підтверджує рейтинг світової конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту (IMD). Національна конкурентоспроможність оцінюється за чотирма напрямками та

Негативні явища в освітній сфері України та світові тенденції *

Вітчизняний досвід	Світові тенденції
Середня освіта	
<p>Від радянського часу залишилася жорстко централізована система управління і фінансового забезпечення середньої освіти. Хронічна нестача коштів призводить до занепаду інфраструктури, зниження якості навчання, невдоволення громадськості.</p>	<p>Менеджмент у середній освіті беруть на себе приватні фірми (США) або виборні громадські органи (Канада, Голландія). Вони більш ефективно, ніж державні службовці, управляють суспільними фінансами, залучають додаткові кошти, задовольняють інтереси громад у якісних освітніх послугах.</p>
Вища освіта	
<p>Університети позбавлені права визначати власну стратегію. Партнерство з бізнесовими колами, місцевою владою гальмується через несприятливе регуляторне середовище. Відсутність якісного наукового потенціалу в університетах не дає можливості виконувати замовлення і залучати інші фінансові ресурси як додаток до бюджету та плати за навчання.</p>	<p>Законодавство багатьох країн створює для університетів сприятливе середовище. Наприклад, у США університети є власниками землі, що дозволяє їм вести підприємницьку діяльність, залучати кошти від оренди, бути незалежними від якогось одного джерела фінансування. Це дозволяє їм не тільки досягти фінансової стабільності, а й бути центрами інноваційного та інтелектуального розвитку свого регіону та всієї країни (як Силіконова долина).</p>
Зміст, стандарти, якість навчання	
<p>Визначення змісту освітнього процесу є прерогативою держави. Сьогодні навчальні плани перенасичені. Дисципліни містять надто багато інформації, замість того, щоб вчити підходам та способам мислення у світі, який швидко змінюється.</p> <p>Стандарти виконують роль засобів контролю за тим, щоб навчальні заклади не відхилялися від програм. Сенс цього контролю – лише у збереженні нинішнього стану справ.</p> <p>Уся система освіти уникає цілісної оцінки ефективності своєї роботи.</p>	<p>Стандарти в освіті забезпечують можливість визначення індивідуальних шляхів і безперервність освіти в умовах різноманітності освітніх систем. Стандарти спрямовані на визначення узагальнених показників результатів навчання, за якими можна було б порівняти досягнення учнів, що навчаються за різними програмами, у різних регіонах, для того, щоб вони могли переходити з однієї школи в іншу, а університети могли відбирати абітурієнтів із різних країн.</p> <p>Оцінювання учнів є частиною оцінки якості процесу навчання і входить до педагогічного арсеналу вчителів як дієвий методичний спосіб.</p> <p>Важливу роль відіграють аналіз і моніторинг державної освітньої політики.</p>

* Складено на основі [4].

312 критеріями. Один із них – розвиток інфраструктури – безпосередньо залежить від стану системи освіти й оцінюється за 16-ма показниками включно з часткою видатків на освіту (відсотки від ВВП), їх вартісним виміром на особу населення, відсотком населення, що у віці від 25 до 34 років має вищу освіту, рівнем безграмотності дорослого населення. За опублікованими даними 2011 р. рейтинг України знизився за рік з 54-го до 57 місця, залишивши позаду лише

Хорватію та Венесуелу. На думку експертів, погіршення показників розвитку освіти в Україні є свідченням не лише політичної нестабільності, зменшення приросту показників ВВП і ВВП на одну особу населення в країні, а й неефективного використання ресурсів, що спрямовуються державою на розвиток соціальної інфраструктури, та важелів впливу держави на функціонування і розвиток національної економіки, зокрема й на систему освіти [5].

Така ситуація пов'язана передусім із тим, що стандарти, законодавчо встановлені в освітній галузі, не відповідають можливостям їх бюджетного фінансування. У ст. 61 Закону України “Про освіту” зазначено, що держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому десяти відсотків національного доходу, а також валютні асигнування на основну діяльність. Однак жодного разу з моменту набуття незалежності Україні не вдалося вийти на такий рівень фінансування освіти, оскільки така норма законодавства видається завищеною. У світі є лише кілька країн, які витрачають на освіту більше 10% національного доходу. Це здебільшого невеликі острівні держави, розташовані в Тихому океані або Карибському басейні.

У Західній Європі лідерами є скандинавські країни, зокрема Данія витрачає на освітні цілі 8,5% ВВП. Однак в абсолютному вираженні найбільше на освіту витрачають Сполучені Штати Америки. За даними Інституту статистики ЮНЕСКО, на США припадає 28% від світових щорічних витрат на освіту, при тому, що в цій країні прожи-

ває лише 4% від загальної кількості дітей та молоді у світі [6].

Якщо порівняти Україну за показниками фінансового забезпечення освіти з іншими країнами світу, то ситуація виглядатиме наступним чином (рис. 1). Незважаючи на те, що частка державних витрат на освіту в Україні в останні роки підтримується на рівні 6–7% ВВП (у 2010 р. – 7,4%), кошти на розвиток галузі (рис. 2 та рис. 3).

Пов'язано це, насамперед, з недостатністю бюджетних коштів, а відтак неспроможністю держави повною мірою забезпечити функціонування й розвиток освітньої сфери. Навіть продовжуючи збільшувати суми фінансування і виділяючи з державного бюджету майже кожен п'яту гривню, держава не в змозі забезпечити сучасні потреби освітньої галузі у фінансових ресурсах.

Як видно з рис. 2, видатки на освіту з кожним роком зростають, але таке зростання є номінальним. Реально цей показник відносно ВВП суттєво зменшувався у 2011 р., навіть незважаючи на те, що саме 2011 р. був офіційно проголошений роком “Освіти й інформаційного суспільства”. Ситуація не особливо втішна, попри те, що асигнування

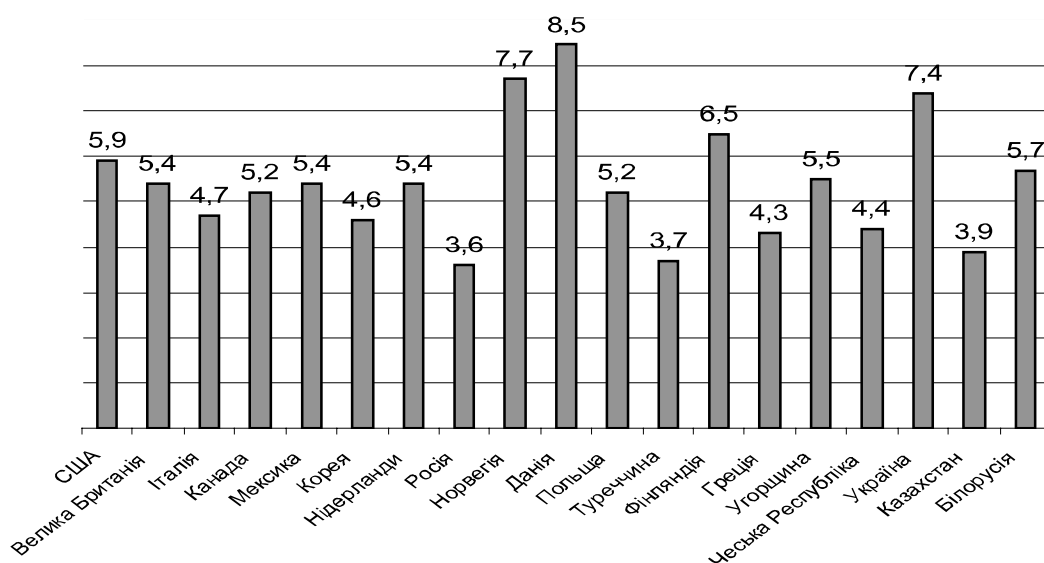
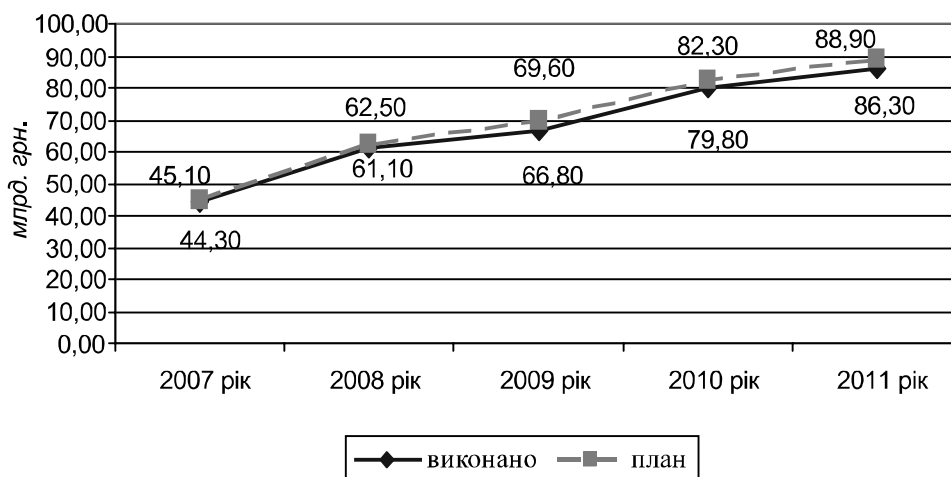

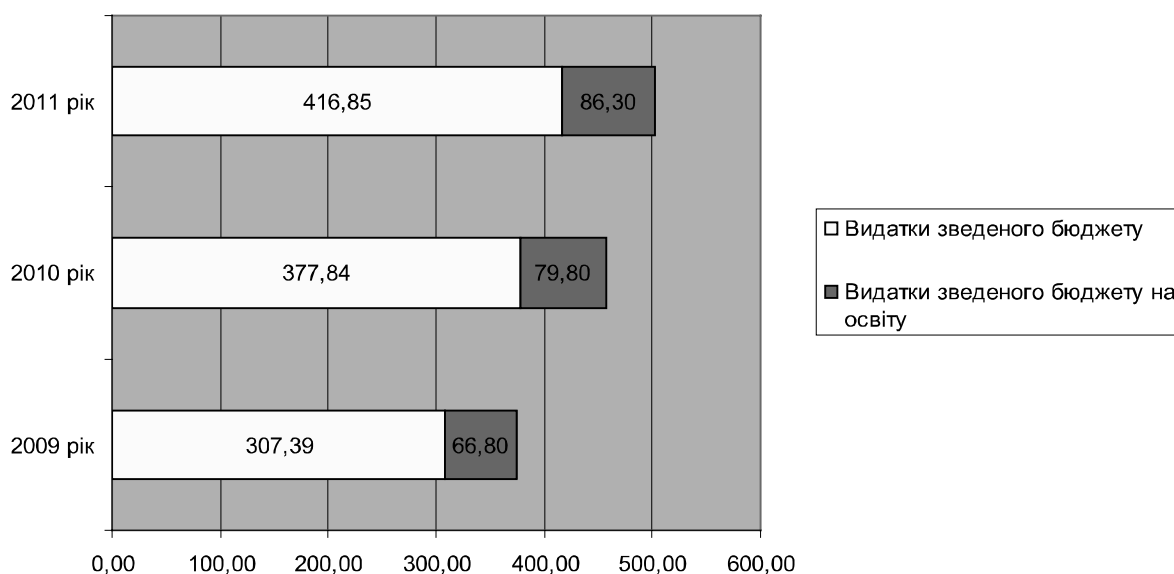
Рис. 1. Фінансування освіти у країнах світу у 2010 р., % ВВП*

*Складено на основі [7].

Рис. 2. Динаміка бюджетного фінансування освіти в Україні*

* Складено на основі [8].

Рис. 3. Видатки на освіту у загальній структурі зведеного бюджету України, млрд. грн.*

* Складено на основі [9].

на освітню сферу в нашій країні зростають: у 2012 р. фінансування видатків на освіту заплановано у зведеному бюджеті на рівні 92,5 млрд. грн., що на 15,1% більше порівняно з показниками 2011 р.

Аналізуючи структуру видатків на освіту за групами закладів та заходів (рис. 4), можна зробити висновки, що домінують асигнування на середню освіту (42% всіх витрат), вищу освіту (31%), дошкільну осві-

ту (14%) та професійно-технічне навчання (6%). Близько 4% витрачається на поза-шкільну освіту й роботу з дітьми, ще 1% – на післядипломну освіту. Лише по 0,5% річних бюджетних асигнувань спрямовується на матеріально-технічне забезпечення учбових закладів, а також дослідження і розробки у галузі освіти, при цьому понад 90% – на заробітну плату, сплату комунальних послуг, харчування та ін.

Загалом ситуація не змінюється вже протягом кількох останніх років (рис. 5). Виділених державою коштів на освітню галузь не вистачає для досягнення її головної мети – створення умов для реалізації гарантованого Конституцією України права громадян на отримання якісної освіти.

Завдяки постійному зростанню витрат на освіту та оптимізації їх структури розвинуті країни зберігають провідне становище у світовій економіці. При цьому, як свідчить досвід багатьох із них (зокрема, європейських і скандинавських країн), у структурі видатків на освіту переважає державна

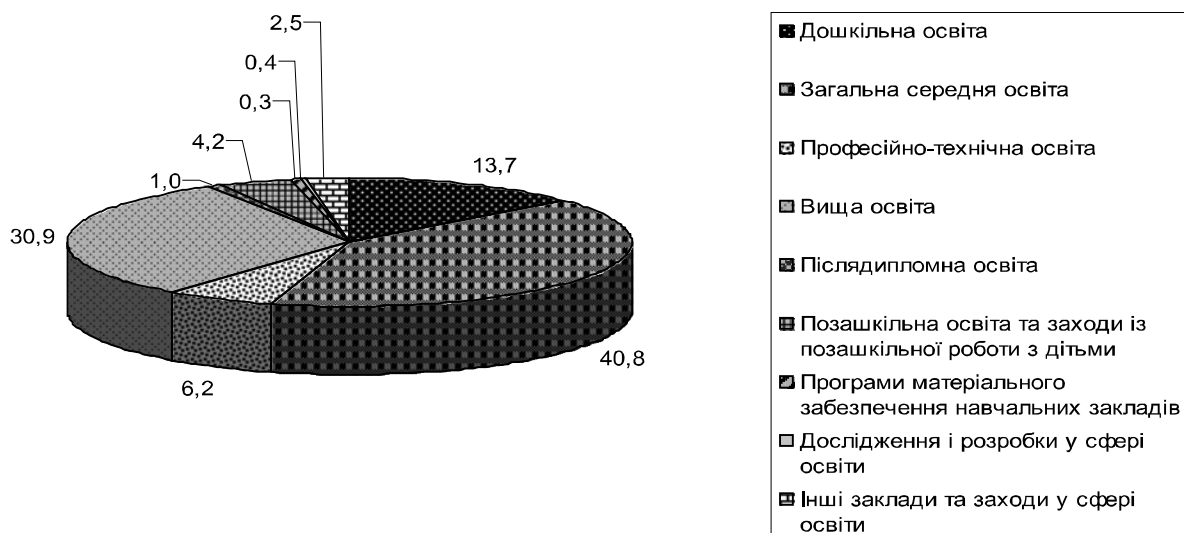

Рис. 4. Структура видатків зведеного бюджету на освіту в Україні у 2011 р.*

* Складено на основі [9].

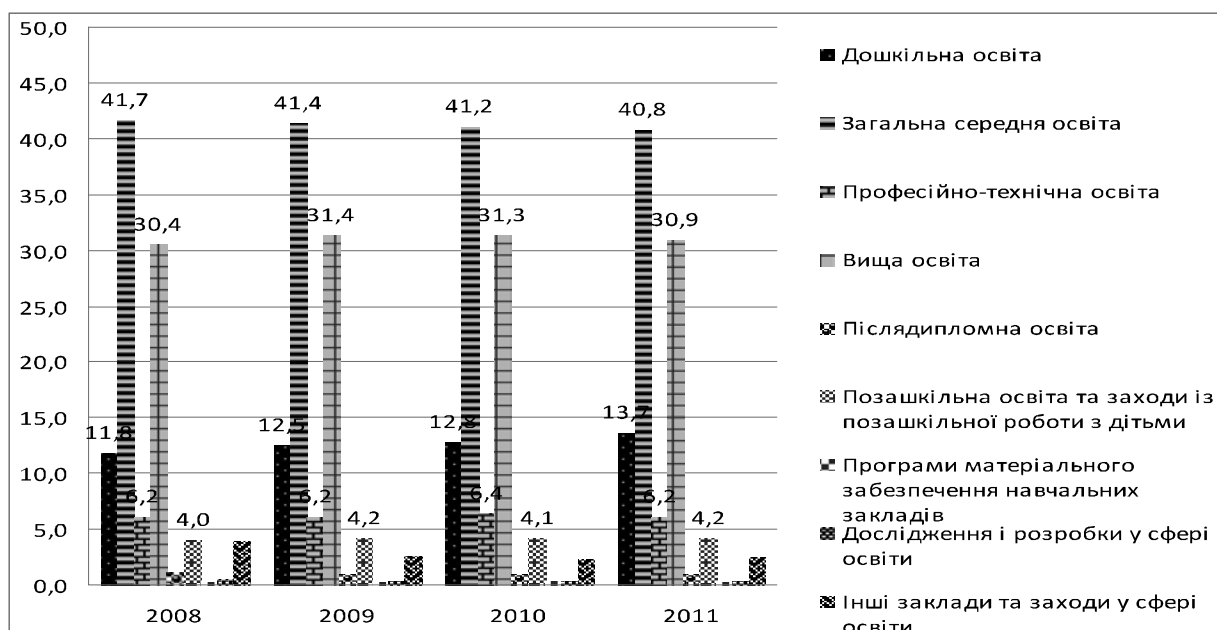

Рис. 5. Структура видатків на освіту за групами закладів та заходів у 2011 р., %*

*Складено на основі [9].

частка. Це можна пояснити, зокрема, тим, що гарантований рівний доступ до освіти слугує цілям забезпечення рівних прав та соціальних свобод населення. Ринок не завжди правильно враховує потреби суспільства, тим більше, що освітні послуги мають довгостроковий характер, а отже, від них залежить перспектива економічного й соціального розвитку країни. Важливим чинником державної підтримки освіти є суспільно-корисна цінність витрат на освіту: вигоду від високого рівня освіти отримує суспільство в цілому.

Водночас, недостатність державних асигнувань на розвиток освіти, особливо в умовах затяжної фінансової кризи, супроводжується запровадженням плати за освітні послуги. Ці тенденції притаманні навіть тим країнам, де освіта традиційно вважалася безкоштовною. У державах, де практикувалося надання платних освітніх послуг, зростає їх вартість. У Китаї, наприклад, практика надання платних освітніх послуг започаткована у 1997 р., а вже у наступному році доходи від даного виду діяльності перевищили 13% усіх доходів системи вищої освіти країни.

У розвинених країнах застосовується кілька моделей фінансування освіти залежно від джерел надходжень коштів. Найбільша частка витрат припадає на державний бюджет і бюджети місцевого самоврядування. Участь приватних фондів у фінансуванні системи освіти не перевищує 6%. Так, у Великобританії частка приватних асигнувань на освіту становить близько 4%, у Франції – 6%, Німеччині – 1%. При цьому спостерігається характерна закономірність: чим вищий рівень освіти, тим більшу участь у його фінансуванні бере уряд і менше – регіональні та муніципальні органи управління, а частка приватних джерел у фінансуванні освіти в розвинених європейських країнах значно менша, ніж у краї-

нах із середніми та особливо – в країнах із низькими доходами [10, 56–57].

За даними Організації економічної співпраці й розвитку (ОЕСР) в таких країнах, як США, Японія, Австралія, Ізраїль приватні кошти складають більше половини усіх джерел фінансування вищої освіти. А в Південній Кореї і Чилі – сягають 75%. У результаті, в цих державах відзначається високий рівень цін на вищу освіту. Згідно з інформацією ОЕСР, в середньому в Європі плата за навчання одного студента у 2010 р. становила 1 100 дол., а в США сягала 5 500 дол. [5].

Серед європейських країн лише у Фінляндії та Швейцарії запровадження плати за освітні послуги заборонено конституцією. В інших європейських країнах широко практикується надання платних освітніх послуг при збереженні певної кількості безкоштовних, тобто тих місць, що субсидуються державою. У деяких країнах, з соціальних та політичних міркувань, плата за навчання відсутня, запроваджена лише плата за супутні послуги (проживання у гуртожитках, проїзд до місця навчання, медичне обслуговування), які традиційно були безкоштовними [10, 56–57].

Механізм державного регулювання ціноутворення в освітній галузі знаходиться поки що у стадії становлення, і вирішення цього питання потребує значних зусиль. Темпи зростання цін на освітні послуги в Україні були і залишаються одними з найвищих серед товарних груп [11, 19]. Швидше за вартість освітніх послуг зростає лише вартість продуктів харчування. Якщо у 2002 р. індекс цін на освітні послуги становив 107,2% до рівня попереднього року, то у 2010 р. вже 122,1% порівняно з попереднім роком та 100,3% у грудні 2010 р. порівняно з листопадом того ж року. За рік у середньому вартість освітніх послуг зростає на 13% [9]. Неконтрольоване підвищення цін на освітні послуги може призвести до

того, що через зниження реальних доходів частина населення буде позбавлене можливості здобувати освіту. Закономірно це призведе до зниження доступності освіти, що неминуче позначиться на якості освіти у майбутньому.

Відповідно до чинного законодавства, обов'язковим є забезпечення бюджетними коштами видатків на оплату праці та комунальні послуги. Інші видатки в останні роки майже не фінансуються. Спільною особливістю діяльності всіх навчальних закладів є висока питома вага частки видатків на заробітну плату, які разом із нарахуваннями становлять 60–85% усього бюджету шкіл. Як свідчить аналіз, в останні роки середня заробітна плата педагогічних працівників має тенденцію до зростання. Незважаючи на збільшення, заробітна плата вчителів не відповідає мінімальним нормам відшкодування витрат їх фізичної і розумової енергії, а економічний добробут не підвищується аналогічно оплаті праці через постійне зростання споживчих цін (рис. 6) [12].

У статті 53 Конституції України зазначено, що держава забезпечує доступність і

безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти у державних і комунальних учбових закладах ... Громадяни мають право безкоштовно отримувати вищу освіту в державних і комунальних закладах на конкурсній основі. На жаль, останніми роками ситуація з доступністю освіти в Україні демонструє тенденцію до погіршення. За даними Державної служби статистики України в період з 1991 р. до 2011 р. кількість дошкільних закладів у країні скоротилася з 24,5 тис. до 15,6 тис. Станом на 2010 р. в дитячих садках налічувалося 1 136 тис. місць, а відвідувало їх 1 273 тис. дітей. Майже у 50% дитячих садків кількість дітей перевищує кількість місць. При цьому в 2010 р. лише 56% всіх дітей відвідували дошкільні заклади [9].

Згідно з інформацією Державної служби статистики, в період з 2001 р. до 2011 р. в Україні закрито 1,9 тис. шкіл, переважна більшість з яких – сільські. Станом на 2010 р. 15% школярів, які навчаються в сільській місцевості, проживають на відстані понад 3 кілометри від найближчої школи, транспортом, в тому числі і завдяки про-

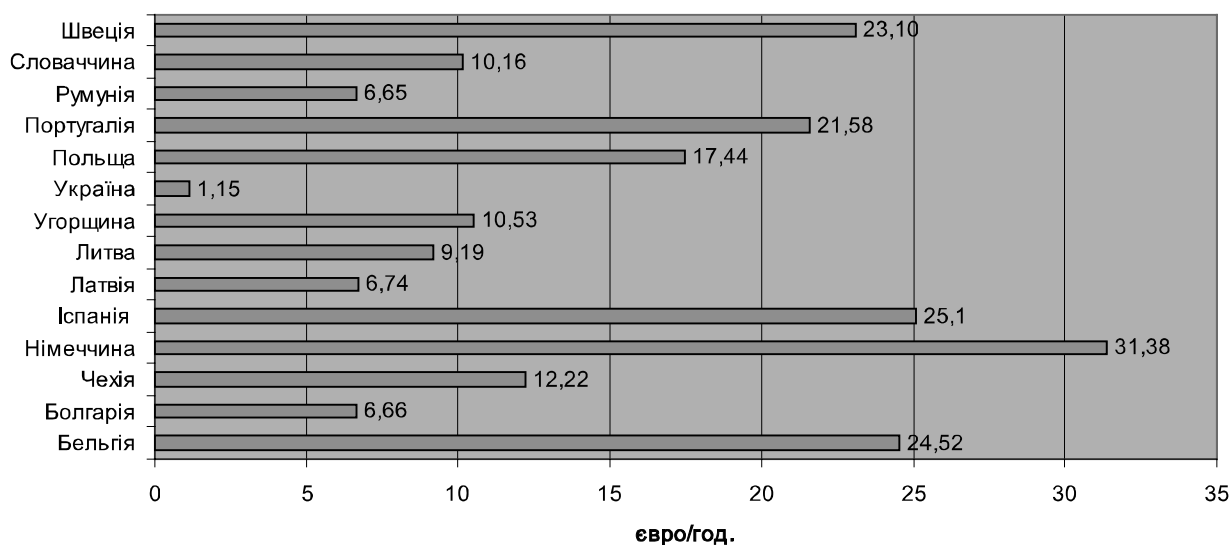

Рис. 6. Середня заробітна плата вчителя у країнах світу у 2012 р. (за стандартом купівельної спроможності)*

* Складено на основі [13].

грамі “Шкільний автобус”, забезпечено 91% дітей. З 2005 р. до 2011 р. в Україні зменшилася загальна кількість учбових закладів усіх рівнів акредитації – з 966 до 854. За цей же період державне замовлення на підготовку спеціалістів у вишах скоротилося з 351 тис. до 182 тис. [10]. Внаслідок цього все більше громадян вимушені користуватися платною формою навчання.

Склалася парадоксальна ситуація: система державного замовлення, яка повинна регулювати ринок праці, насправді сприяла збільшенню армії безробітних. За даними органів Державної фінансової інспекції, упродовж останніх трьох років робочими місцями не були забезпечені 49 тис. молодих фахівців (сума держзамовлення складала 2,6 млрд. грн.) [14].

На думку фахівців, проблема фінансування освіти в Україні не стільки в нестачі грошей, скільки у невмінні їх раціонально використовувати. Фінансування освіти не відповідає меті її функціонування, адже має місце виключно постатейне бюджетування й немає бюджетування, спрямованого на результат. Запровадження програмно-цільового планування є, безперечно, позитивним моментом у тенденціях розвитку галузі і може, за умови достатнього контролю з боку держави, позитивно вплинути на стан освітніх закладів. Сьогодні в галузі освіти функціонує лише одна програма “Шкільний автобус”, що вже є суттєвим досягненням, судячи із масштабів (у 2010 р. держава закупила 112 автобусів, а у 2011 р. ця цифра збільшилася майже у 2,5 рази) [14].

Перехід до ринкових відносин в Україні зумовив зростання впливу освіти на підвищення якості робочої сили, її здатності вчасно пристосовуватися до нових ринкових вимог. Адже, чим вищий освітній рівень працівників, тим краще вони адаптуються до умов прискореного розвитку науки, техніки та сучасних технологій. Суспільна

потреба в освічених особистостях зумовлена динамікою економічної системи та науково-технічним прогресом, які суттєво впливають на ринок праці: змінюється потреба в кадрах певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

В умовах високотехнологічного інформаційного суспільства якість людського потенціалу, рівень освіченості і культури населення набувають вирішального значення для економічного і соціального поступу країни. Виховання відповідальної особистості, яка здатна до саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв’язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни, є основною метою сучасної освіти.

Як свідчить статистика, незважаючи на недостатнє державне фінансування освіти в Україні грамотність населення знаходиться на досить високому рівні. Проте немає жодної гарантії, що держава не втратить передові позиції щодо рівня освіченості громадян у майбутньому, якщо освітня сфера не буде достатньою мірою фінансуватися і не буде створено ефективну систему управління освітою.

Аналізуючи ситуацію в освітній сфері України, можна зробити висновок про недосконалість механізму її фінансування, що призвело до зниження якості освітніх послуг. Очевидно, що найважливішими чинниками такої ситуації є недостатнє державне фінансування освітньої галузі, неефективний розподіл наявних ресурсів і недостатня диверсифікація джерел фінансування. Окрім цього, відсутня чітко сформульована філософія фінансової політики та стратегічне планування, переважають методи жорсткого нормативного фінансування.

Якість освіти в Україні, як і в будь-якій іншій країні світу, багато в чому залежить від тих ресурсів, які є в навчальних закладах:

наявності висококваліфікованих викладачів, якісної матеріальної бази (достатньої кількості навчальних приміщень, обладнання навчальних кабінетів, комп'ютерних і мультимедійних засобів); використання інноваційних методів у навчальному процесі; організації умов для літнього відпочинку школярів і студентів. Усе це певною мірою може бути реалізованим за умови достатнього фінансування, що забезпечується не тільки бюджетними коштами, а й залученням до розвитку навчального закладу інших ресурсів.

На особливу увагу заслуговує світовий досвід фінансування освітніх закладів шляхом залучення фінансових донорів. Позитивним є досвід Грузії, яка у 2004 р. взяла курс на реформації в освітній галузі. В якості основного моменту у реформуванні фінансування освіти Грузії варто відзначити “ваучеризацію” освіти. Її суть полягає в тому, що держава закріплює кошти не за навчальними закладами, вони прив'язані до кращих випускників школи, що виборюють це право за підсумками незалежного оцінювання у вигляді Єдиного державного іспиту (ЄДІ). Грошове наповнення ваучера напряму залежить від результатів ЄДІ. Лише найвища кількість балів дає підставу розраховувати на 100% компенсацію вартості навчання з боку держави. У такий спосіб держава нейтралізує надлишковий попит на підготовку фахівців.

Роль мотиватора нової якості вищої освіти у Грузії відіграє не лише децентралізована система державного замовлення, а й ефективний механізм університетської автономії; університетам у цій країні передано чимало прав на законодавчому рівні. Серед найбільш принципівих – право формувати власний контент, вести незалежну кадрову політику, а також право власності на майновий комплекс вищого навчального закладу, у тому числі – право на винаходи та інші продукти власної інтелектуальної праці.

Адже саме воно спонукає до нормального європейського прагнення заробляти тим, чим заробляє більшість провідних університетів світу – наукою та інноваціями [15].

Система освіти в Україні повинна орієнтуватися не тільки на завдання з боку держави, а й на суспільний освітній попит, що постійно зростає, на конкретні інтереси сім'ї, громадськості, підприємств. Саме орієнтація на реальні потреби конкретних споживачів освітніх послуг має створити підґрунтя для залучення додаткових фінансових та матеріально-технічних ресурсів. Для залучення додаткових позабюджетних коштів керівникам навчальних закладів потрібно оволодіти методикою фандрайзингу.

Проведення фандрайзингу в навчальних закладах передбачає пошук та залучення потенційних джерел фінансування з метою реалізації певного соціального проекту (серії проектів), які об'єднані загальною ідеєю; обґрунтування потреб у коштах і співвідношення з інтересами фінансових донорів, формування й розвиток зв'язків із громадськими організаціями як з фінансовими донорами; формування суспільної думки на користь підтримки діяльності освітніх закладів. Класичний фандрайзинг вчить: гроші передаються однією організацією іншій, однією людиною іншій людині. Інвестуючи кошти в навчальний заклад, фірма отримує визнання та подяку громадськості й популярність [16, 34–37]. Така модель фінансування вже давно успішно використовується навчальними закладами США та європейських країн.

Цікавою є позиція професора Каліфорнійського університету Бартон Кларка щодо фінансування вищих навчальних закладів, яку він виклав у книзі “Утворення підприємницьких університетів: організаційні шляхи трансформації”. У ній він запровадив у науковий обіг поняття “підприємницький університет”, під яким автор мав

на увазі посилення ядра управління університетом (керівництво і менеджмент), диверсифікацію джерел доходів, розвиток гнучкої периферії через структури комерціалізації інтелектуального капіталу, стимулювання академічних підвалів (основ) університетської діяльності й створення загально університетської підприємницької культури. Все більше занурюючись у підприємницьку діяльність, з метою отримання додаткових фінансових надходжень, виші винаходять нові інноваційні методи і технології пошуку позабюджетних коштів, застосовуючи у своїй роботі основи менеджменту, маркетингу, інформаційно-рекламної діяльності, нові комп'ютерні технології, дистанційне навчання, інтернаціоналізацію освітньої діяльності з метою залучення якомога більшої кількості іноземних студентів [17].

Подальший розвиток освітніх інвестицій має ґрунтуватися не на простому нарощуванні видатків, а на підвищенні їх ефективності з метою забезпечення належної якості освітніх послуг та можливостей рівного доступу населення до їх отримання впродовж усього життя. Український ринок освітніх послуг має всі передумови для розвитку, але обов'язковою умовою є реформи у фінансуванні освіти. Насамперед, за рахунок розвитку приватної освіти, а також шляхом надання доступних кредитів для здобуття освіти, створення та функціонування спеціальних накопичувальних і страхових фондів. Не варто також оминати увагою викладацький склад, який є достатньо кваліфікованим, проте без матеріальних стимулів, відповідної матеріально-технічної бази, доступу до інформаційних ресурсів та забезпечення навчальною літературою обере умови, які пропонуються за межами нашої країни.

Майбутні реформи мають стосуватися державного механізму розподілу ресурсів та загального управління освітою, забезпечити розширення повноважень місцевих

органів управління та формування належної дохідної бази для фінансування освітніх послуг. Поширення платежів населення за освітні послуги потребує державного регулювання, оскільки їх значні обсяги не лише призводять до існування нерівності, а й перешкоджають ефективному управлінню ресурсами на рівні відповідних закладів [6].

Велику увагу потрібно приділяти фінансовому плануванню видатків на освіту, об'єктом якого переважно виступають фінансова діяльність суб'єкта бюджетної установи та відповідне коло фінансових операцій. Фінансове планування має здійснюватися для обґрунтування ефективності управлінських рішень із урахуванням їх забезпеченості фінансовими джерелами, оптимізації затрат і позитивних економічних результатів. Планування видатків має здійснюватися згідно з принципами об'єктивної потреби, комплексності, науковості, достатності, ефективності та контролю за використанням отриманих бюджетних і позабюджетних ресурсів.

Для побудови ефективної моделі фінансування освіти, адекватної ринковій економіці, розвитку нової соціально-економічної структури освітньої сфери, має бути чітко визначений механізм здійснення видатків на освіту, який забезпечується підтримкою з боку як держави, так і суспільства. Політику фінансування освіти потрібно формувати відповідно до соціально-економічної доцільності здійснених бюджетних видатків та поєднання вітчизняного й світового досвіду.

Сукупність перерахованих заходів має сприяти вихованню всебічно освіченої особистості, з притаманним їй системним світоглядом і логічним мисленням, знання та навички якої відповідатимуть профілю її діяльності та забезпечать подальший розвиток суспільства і держави. Звичайно, не варто шукати універсальну формулу успішних реформ або сліпо копіювати чужий реформаторський досвід. Але уважне

й ретельне вивчення цього досвіду, адаптування його до вітчизняних умов сприятиме більш результативному впровадженню системних реформ в Україні і підвищенню рівня економічного добробуту країни.

Література

1. Генкин Б. М. Экономика и социология труда. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 245 с.
2. Михаць С. О. Шляхи вдосконалення впливу освіти на економічне зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_others/myhas2.htm
3. Щорічний звіт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.if.ua/news/18809.html>
4. Аналітична записка "Дослідження стратегічних напрямів реформування освіти і науки в Україні" / Міжнародний центр перспективних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/>
5. "Human Development Report" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdrstats.undp.org/>
6. Витрати на освіту // Research & Branding Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rb.com.ua/>
7. The Condition of Education 2011 // National Center for Education Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nces.ed.gov/>
8. Тилак Дж. Основные тенденции в финансировании высшего образования в мире // Экономика образования. – 2006. – № 5. – С. 56–58.
9. Звіт про виконання бюджету України за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>
10. Статистична звітність Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Левчишена О. Вища школа України на сучасному етапі розвитку в контексті регуляторної політики держави // Освіта і управління. – 2009. – Т. 12, № 2. – С. 17–23.
12. Бугай І. В. Механізм фінансування освіти // Держава та регіони. – Серія: Економіка та підприємництво. – 2007. – № 2. – С. 48–52.
13. Ясичук Л. "Зарплата не буває завеликою" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.expres.ua/>
14. Оробець Л. "Гроші на "вітер", або Хто повертатиме 2,6 мільярдів?" // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/>
15. Georgia - Education System Realignment and Strengthening Program Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/>
16. Воронова С. Елементи фандрайзингу в діяльності менеджера освіти // Сучасна школа України. – 2011. – № 2(230). – С. 34–37.
17. Burton, Clark. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformations. – Oxford: Pergamon-Elsevier Science, 1998. – 180 p.